

Starost i starenje ljudskog roda: žensko-muški aspekti starenja

ŽELJKA MUDROVČIĆ
The University of Exeter
E-mail: z.mudrovci@exeter.ac.uk

UDK: 314.177.18:314.9
312.94
Pregledni rad
Primljeno: 19. kolovoza 1997.

U članku je analizirana moderna teorijska misao sociologije starosti i starenja. Ukazuje se na njezine nedostatke i na njezine potencijale u perspektivi razvika socijalne znanosti u idućem stoljeću. Okosnica "enigme" starosti i starenja jest žensko-muška starost i starenje. Razlog je tome i moderna društvena misao koja je konstruirana oko teme žensko-muških odnosa. Tome treba dodati i tradicionalnu podvojenost znanosti što nalazi uporište u toj dihotomiji. Metodološki, autorica raspravu smješta u sklop feminističke teorije i metodologije kulturnoloških znanosti. Tvrdi se da samo biološka utemeljenost starosti i starenja, karakteristična za sve vrste i elaborirana u teoriji kao proces starenja oba seksa, ne razrješava "enigmu". Još je manje razrješava žensko-muški podvojena, nerijetko redukcioniistička misao društvenih znanosti. Početak izlaza iz ove teorijske zamršenosti, prema autorici, bio bi u konstrukciji suvremene sociološke teorije o starosti i starenju; takva bi teorija morala biti sustavno i utemeljeno promišljena da bi omogućila korak naprijed u metodologiji istraživanja odnosa između roda i starenja.

Ključne riječi: STARENJE, FEMINIZAM, METODOLOGIJA, DEKONSTRUKCIJA, SOCIOLOŠKA TEORIJA

"Starenje ostaje enigma. Svuda oko nas susrećemo se sa znacima starenja - gubljenje životne snage, opadanje energije, onemoćalost i bolest. Proces je općenit i univerzalan, intrinzičan no istodobno pod utjecajem okoliša, neumoljiv no ipak ne nastupa u isto vrijeme i istom brzinom u različitim organa jedinki, individua i vrsta. ... Uvijek je bilo lakše pozabaviti se učincima starenja nego samim uzrokom starenja. To je isto kao kad znamo upotrijebiti program pisanja na kompjutoru, a ostajemo potpuno neobaviješteni o tom programu (software, hardware) na kojem se mogućnost pisanja zasniva"

(Gosden, 1996:73).

Starenje ljudskog roda postaje globalnim fenomenom, no tipični predstavnici ubrzanog i društveno uočljivog starenja stanovništva bez dvojbe su razvijena zapadna društva. Samo stoljeće unazad dug život bio je povlastica nekolicine širom svijeta. Prosječna očekivana duljina života bila je manja od pedeset godina. Danas, međutim, znanstvenici prognoziraju da će početkom dvadesetprvog stoljeća na primjer u Velikoj Britaniji živjeti dva milijuna, u SAD sedam, a u Kini dvadesetpet milijuna osamdesetgodišnjaka (Thompson i Abendstern, 1991: 1-2). Prema istraživanju Europskog observatorija o starenju i starim ljudima (Walker i Maltby, 1977) provedenom u Europi 1993. godine, demografska situacija (u odnosu na kronološke godine starosti) značajno varira od zemlje do zemlje. Irska na primjer, ima najmlađe, a Švedska ima najstarije "staro" stanovništvo. Slijede Njemačka, Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo. Odnedavno je također demografska klasifikacija starosti promijenjena i sve se više govori o trećoj i četvrtoj dobi u kategoriji starog stanovništva. Općeprihvaćena je razlika između treće dobi (50 do 74 godine), razdoblja u kojem su ljudi oslobođeni tereta roditeljstva i rada pa se mogu posvetiti svojim vlastitim hobijima i aktivnostima, i četvrte dobi (75 i više

godina), razdoblja u kojem postaju ranjivi i društveno ovisni (Midwinter, 1991; Laslett, 1994). Prema podacima Eurostata u siječnju 1993. godine u 15 zemlja proširene Europske zajednice bilo je 117 milijuna ljudi starih pedeset i više godina i više od 75 milijuna starih šezdeset i više godina. To iznosi 32 % i 20 % od ukupnog stanovništva proširene Europske zajednice. Iste je godine u Europi jedna trećina stanovništva i jedna petina radne snage bila stara pedeset i više godina. Procjena je da će u 2000. godini biti više od jedne petine, a do 2020. godine više od jedne četvrtine stanovništva starog šezdeset i više godina (Eurostat, 1995:17, 192).

Da bi se dublje prodrlo u razumijevanje starenja ljudskog roda prijeko je potrebno istražiti kako su i zašto su starenje i ljudski rod odvojeno promišljeni u povijesti i praksi socijalne i političke misli. Suvremena teorijska sociološka misao sugerira (Arber i Ginn, 1995) da postoji paralela između zanemarenog promišljanja kategorije ljudskog roda u prošlosti (feministička paradigma) i otpora prema priznavanju i istraživanju starenja i starosti u suvremenoj društvenoj misli. Arber i Ginn (1995:10) tvrde da britanska sociologija, usprkos značajnom teorijskom napretku u istraživanju starenja, još ne pravi razliku između općeg procesa starenja, spolnog starenja i načina života u kasnim godinama.

Pri analizi starenja i starih ljudi mnoga istraživanja i studije uzimaju u obzir različitost između žena i muškaraca kao spolnu varijablu, no ovo im ne omogućuje da teorijski jasno artikuliraju predmet istraživanja roda i starosti. Isprepletenost, naime, fenomena starenja uopće i starenja žena i muškaraca pojedinačno, zanemarena je tema glavnog toka socijalne misli, posebno sociologije (Levy, 1988, Reinhartz, 1989, Arber i Ginn, 1991). Sociolozi koji proučavaju starenje i raznorazne stereotipe starenja nisu u svoje fundamentalne teorijske kategorije integrirali žensko-muški odnos kao jedan od temeljnih društvenih odnosa. Proces starenja mehanički su pripisali varijablu žensko-muškog starenja te ga time učinili jednim od mnogobrojnih aspekata općeg procesa starenja. Feministkinje su pak u odnosu na sociologe napravile značajan pomak: proučavanje klasnosti, naime, zasnovale su na temeljnosti žensko-muškog odnosa u društvu te time teorijski uvele novi fenomen u socijalnu misao modernog društva. Na taj je način također budućoj sociologiji starenja i starosti omogućen razvitak u novom pravcu. Činjenica je, međutim, da muško-ženski odnos i starenje imaju karakteristike oba elementa od kojih se sastoje no ne mogu se niti se smiju svesti na samo jedan od njih, a to se zapravo dogodilo, kako feministkinje obrazlažu, kad je nastala društvena podvojenost i reproducirana u sklopu muške percepcije svijeta.

Klasična socijalna teorija raspravlja o svim vrstama podvojenosti u svijetu na osnovama socijalno konstruiranog sklopa promišljanja utemeljenog u dominantnoj muškoj percepciji svijeta. Feministkinje će taj sklop nazvati esencijalizmom, inzistirajući na tome da je satkan od značajnog broja bioloških razlika među spolovima, društveno artikuliranih u nizu stereotipa i diskriminatornih odnosa u društvu. No, kad je riječ o žensko-muškom starenju, one će, na žalost, načiniti istu teorijsku pogrešku u poimanju spolnoga starenja kao sociolozi u raspravi o muško-ženskom odnosu u društvu. Woodward (1995:88) s pravom stoga inzistira na tome da je feminizam kao i psihoanaliza duboko starosno diskriminatoran. Glavni teorijski interes akademskih feministkinja sve do nedavno bio je problem društvene podjele rada u privatnoj sferi, obitelji i domaćinstvu, odnedavno i na tržištu rada. Iako su žene u kasnim godinama mnogobrojnije i prisutnije u obitelji i domaćinstvu, nisu rađene studije o njima. Odnedavno se situacija i u ovom području počinje mijenjati na bolje. Studije o starijim ženama (Arber i Ginn, 1991, Bernard i Meade, 1993) otvaraju teorijsko polje promišljanja u sklopu sociologije žensko-muškog starenja i starosti, kasnog života žena te implikacijama za društvo.

Socijalno starenje

Ljudsko se starenje razlikuje od starenja drugih vrsta. Govoreći o starenju, imamo na umu prije svega biološke (spolne) a tek potom i socijalne karakteristike ljudi. Ilich će oštro naglasiti razliku između ljudskog roda i spolnosti (seksa), tvrdeći da je "rod u svakom kora-

ku, u svakoj gesti, ne samo među nogama" (1983:68). On inzistira na tezi socijalno konstruiranog roda (social gender) koji je specifičan prema određenom vremenu, mjestu i onome što i on naziva "endemski" rod ili urođena rodnost.

Za potrebe naše analize zadržat ćemo se na tezi socijalno konstruiranog roda jednostavno zato što je na njoj utemeljena cjelokupna zapadna socijalna i politička (suvremena) misao. Bit je ove teze dualnost "desnoga" i "lijevoga" u ljudskom organizmu. Biološki i neurološki različito interpretirana, ona se socijalno-povijesno odražava u vjerovanju da su žene ("lijeva strana", slabija) sociobiološki uvijek prilagodljivije muškarcima ("desna strana", jača). Feministkinje će također načiniti razliku između roda i spola ili seksa (Oakley, 1985) no njihova definicija bez dvojbe je polarizirana na rod kao psihološki i kulturni fenomen i spol kao biološki fenomen. Prema A. Oakley, biti muškarac ili žena isto je toliko funkcija odjeće ili ponašanja kao i posjedovanje određenih genitalija. Socijalno dakle konstruirana podjela na muško-ženski rod isto je toliko značajna kao i spolna ili seksualna podjela u društvu.

Muški i ženski rod prema tome korespondira pojmu "gender" u anglosaksonskoj literaturi, pa kad je riječ o muškom i ženskom starenju, ono je pojmljeno više kao socijalno konstruirano starenje nego li kao prirodan proces promjena u stanicama i molekulama u organizmu. "Feminin" i "maskulin" stoga će više korespondirati pojmu "sex" ili spol pa će poraba tih naziva više reflektirati biološke nego društvene karakteristike procesa starenja.

Žensko i muško starenje, ili u anglosaksonskoj literaturi "gender ageing", jest starenje ljudskog roda koje se umnogome razlikuje od starenja životinja i biljaka. To je socio-biološki fenomen koji s razvitkom socijalne teorije starenja postaje sve više osnova sociološke misli o starenju. Premda znanstveno popularna i znatno interdisciplinarna, sociološka misao o starenju ne sadrži i biološki aspekt, bez kojega je bilo koji argument o starenju nezamisliv.¹

Za razliku od društvenih znanosti, koje u istraživanju starenja vrlo rijetko surađuju ili uopće ne surađuju, u prirodnim znanostima genetska biologija, genetski inženjering i medicinska znanost, osim što blisko surađuju u istraživanju ljudskog starenja, uključuju u svoja razmatranja i rezultate postignute u sociologiji starenja i gerontologiji, i to mnogo češće i više nego što se sociologija starenja i gerontologija osvrću na dostignuća prirodnih znanosti. Razlog je ovakvom ponašanju društvenih znanosti potreba za razvitkom pozitivnog imidža starenja u društvenim znanostima (Johnson i Slater, 1993, Arber i Evandrou, 1993, Bond, Coleman i Peace, 1993, Hockey i James, 1993, Moody, 1994, Bytheway, 1995) ponikloga u sklopu rasprave o stereotipu starenja i starosti. Postmodernizam u sociologiji i postmoderna sociologija proizveli su proces destrukcije i dekonstrukcije poimanja socijalnog ponašanja u kojem se dovodi u pitanje sve što je uzeto - rekli bismo - "zdravo za gotovo". I ne samo to; starenje i starost u postmodernoj se sociologiji rekonstruira prema zahtjevima dominantnog zapadnog tržišta kao pozitivan imidž, roba dobre kvalitete koja se lako i jeftino može kupiti. Čak je i akademska i profesionalna gerontologija postala jedan od mnogobrojnih popularnih imidža na intelektualnom tržištu (Fetherstone i Hepworth, 1995). S druge strane,

¹ Vjekovna dihotomija prirodnih i društvenih znanosti reflektira se na razini društvenog vrednovanja pojedinih znanstvenih disciplina. U anglosaksonskoj kulturnoj praksi, na primjer, pojam znanosti ograničen je tako što evidentno obuhvaća prvenstveno socijalno preferirane discipline kao što su matematika, fizika, biologija, kemija, medicina. Na početku kao i na kraju stoljeća prirodne znanosti više su respektirane nego društvene. Međutim, to što razlikuje kraj od početka stoljeća mnogo je veća potreba prožimanja i suradnje između dva naizgled odvojena realiteta. Prirodni znanstvenici prema mom mišljenju prednjače u povezivanju dva naizgled odvojena realiteta. Potreba popularizacije prirodnih znanosti (Dwarkin, Sacks), na jednoj strani, i ozbiljnost s kojom se njezini rezultati društveno pozitivno vrednuju, na drugoj, nedvojbeni su dokaz. Ponekad se čini da se prirodne znanosti razlikuju od društvenih jedino po tome što prirodni znanstvenici za razliku od društvenih otvaraju vrata laboratorija i pokušavaju jednostavnim jezikom, obuhvaćajući mnoge discipline približiti znanstvene rezultate javnosti. Međutim, u stvarnosti je situacija mnogo kompleksnija.

društvena realnost ne korespondira s tržišnim mehanizmom promocije i prodaje na Zapadu. Odnos prema starosti i starenju postaje jedan od mnogobrojnih fenomena takozvane masovne kulture Zapada, popularna i trenutno najmodernija tema cjelokupne društvene znanosti, ne samo gerontologije. Za one koji se ozbiljno bave starenjem i starošću ovo je vrijeme mogućnosti da se u sklopu socijalne znanosti preispitaju teorijski prioritet i važnost teme starenja i starosti i na temelju toga u praksi promiče adekvatna socijalna politika države blagostanja.

Spolno starenje

Gosdenova "enigma starenja" (1996:73) prije svega podrazumijeva da se ljudi iste kronološke dobi značajno razlikuju prema biološkoj dobi. Iz toga proizlazi da je ta razlika također genetski određena. Činjenica je da je dostignuće genetskog inženjeringa neprocjenjivo u području bolesti, no kad govorimo o starenju, iskazano riječima Gosdena, "biološka kristalna kugla veoma je mutna" (Gosden, 1996:71). Naime, biološko starenje još je uvijek nepoznanica, misterij, mnogi procesi neobjašnjivi su, a drugi pak napola rasvijetljeni.

Gerontologija je stoga još uvijek u fazi iščekivanja spoznaja o biološkim znacima koji bi pouzdano mogli ukazati na spolnu starost i pretkazati životni vijek pouzdanije nego bilo koje kalendarsko pretkazivanje. Biološki znaci na površini tijela kao što su rast noktiju i kose, te biološki znaci u tijelu, kao što su hormonalna razina, krvni tlak i kapacitet pluća na žalost ne pružaju mogućnost mjerenja osnove procesa starenja. Stoga će Gosden tvrditi da je razlika između ženskog i muškog starenja nešto od ovoga biološki nerješiva fenomena starenja. Činjenica je da žene žive dulje. Činjenica je, biološki pouzdana, i to da muškarci ne stare brže nego žene. Čini se kontradiktorno, no, opće je poznato, da su muškarci izloženi većem riziku nego žene i to značajno pridonosi njihovom kraćem životnom vijeku. Predodređenost umiranja i maksimumu starosti muškaraca biološki se podudara sa ženama. Razlike se iskazuju u socijalnom području, u prehrani, pušenju, pijenju alkohola, uopće u različitom stilu života muškaraca i žena širom svijeta. Muškarci su također više podložni nesrećama, ubojstvima i samoubojstvima.²

Nadalje, muškarci češće nego žene umiru od srčanog udara, karcinoma pluća i prostate. Genetičari ne znaju zašto je to tako. Jedino znaju da su žene zaštićene ženskim hormonom oestrogen koji postupno gube s prestankom menstrualnog ciklusa. Biološki govoreći muškarci posjeduju veću fizičku snagu, no žene su psihološki snažnije. Comfort (1979) otkrio je da u većini bioloških vrsta koje su do sada proučavane mužjaci žive kraće nego ženke. Neka biološka objašnjenja postoje, no ni jedno nije pouzdano; mnogi se izuzeci mogu naći i u životinjskom svijetu i u ljudskim zajednicama. Teorija izdržljivosti tvrdi da je muški hormon testosteron, toliko potreban u procesu reprodukcije, zapravo "opasan hormon" za duljinu života muškaraca; on ga, naime, skraćuje.³ Drugo je objašnjenje da su žene u prednosti zahvaljujući tome što posjeduju dva X-tipa kromosoma (struktura koja sadrži gene u nukleusu svake stanice). Muškarci imaju samo jedan X-tip i mnogo manji Y kromosom (muški kromosom koji sadrži i druge gene) nego žene. Žene se oslanjaju na alternativno jedan ili drugi X kromosom i ne treba im Y kromosom. Posjedovanje samo jednog para kromosoma nema dvojbe, stavlja muškarce u rizičnu situaciju, posebno zato što je većina gena u X kromosomima prijeko potrebna za esencijalno preživljavanje stanica, a ne samo za seksualni razvitak. Međutim, ovo objašnjenje ima također nedostataka; primjerice, ako su muškarci i izloženi većem riziku oboljenja od bolesti povezanih sa seksualnošću (distrofija mišića, deformiranost hemoglobina

² Gosden se vjerojatno šali, kad tvrdi da su muškarci izloženi većem riziku kad se Gospod Bog oglašava na zemlji. Naime, on citira statistički podatak Američkog Nacionalnog Biroa za vremensku prognozu iz 1990-te u kojem stoji da je 65 muškaraca i samo sedam žena umrlo od udara groma. Vjerojatno se ova činjenica može pripisati većoj aktivnosti muškaraca nego žena na otvorenom prostoru (golf, bejzbol).

³ Ovo objašnjenje manjkavo je jer na primjer pauzi, insekti i gliste ne upotrebljavaju testosteron kao seksualni hormon pa ipak mužjaci žive kraće nego ženke.

u krvnim ćelijama) postavlja se pitanje kako je moguće objasniti njihovu češću podložnost oboljeljima od mnogo drugih bolesti nevezanih za kromosome.

Spomenimo i popularni argumenat ciklusa koji objašnjava evoluciju spolnog mortaliteta, uzimajući u obzir neproporcionalno spolno rađanje. Poznata je demografska činjenica da se na 100 djevojčica uglavnom rađa između 103 i 105 dječaka. Sredinom reproduktivnog ciklusa (oko tridesetipete godine života) uspostavlja se spolna proporcija, a u osamdesetim godinama starosti ima dvostruko više žena nego muškaraca. Udovice prevladavaju u kasnoj dobi. Najbliža biološkom objašnjenju jest teorija koja tvrdi da se muškarci više "troše" nego žene, njihov je udjel u odnosu na rezultate reprodukcije manji pa su stoga žene psihološki "robusnije" nego muškarci. To se u rafiniranom procesu evolucijske selekcije iskazuje kao ženska prednost u odnosu na muškarca.

U sociološko-gerontološkoj literaturi starenje se često pojmovno izjednačuje s gubljenjem snage organizma, s opadanjem rasta. Biolozi tvrde da se ova dva pojma ne smiju miješati jer, kako to reče francuski romanopisac Anatole France, "stari smo već onog trenutka kad smo rođeni." Moderna društvena znanost, sociologija i gerontologija ovu će činjenicu svesrdno upotrijebiti u teorijskom razvitku koncepta "protoka života" ili "životnog puta" (life course) (Cole, 1992; Arber i Evandrou, 1993) suprotstavljajući ga konceptu tradicionalnog poimanja kronološke starosti. U prvoj polovici ovog stoljeća profesor Charles Minot sa Sveučilišta Harvard mjerio je tempo rasta stanica i zaključio da ljudski kapacitet rasta i zacjeljivanja rana opada s protokom ljudskog života. U drugoj polovici stoljeća gerontolozi će pak prihvatiti ovu činjenicu elaboriranu nalazima genetičara, koji će utvrditi da se ne radi toliko o opadanju rasta stanica koliko o degeneraciji ćelija - otuda i pojave degenerativnih oboljenja u poznoj dobi života.

Treba imati na umu da se prije puberteta ne pojavljuje proces opadanja rasta, bio on degenerativne naravi ili ne. Prema biolozima, kako kaže Gosden, starenje je znak da je osoba odrasla. Edimburški pisar Benjamin Gompertz, koji je u prošlom stoljeću radio u ustanovi koja bi korespondirala današnjem osiguravajućem društvu, otkrio je interesantnu činjenicu - poslije potvrđenu u biološkim istraživanjima - da se vjerojatnost umiranja od prirodnih uzroka u zreloj dobi jedinke udvostručuje svakih osam godina. Mjerenja u biologiji pokazala su da je ova činjenica nepromjenjiva širom svijeta i neovisna o rasnoj razlici. Biolozi će stoga potvrditi činjenicu da je ova eksponencijalna jednakost, nazvana "neizbježnost približavanja smrti" (force-of-mortality slope), jedna od univerzalnih karakteristika ljudske vrste i drugih vrsta. Drugim riječima, šansa umiranja osobe stare 46 godina dva je puta veća nego kad je ta osoba bila 38 godina stara; ako ova ista osoba doživi 54 godine, šansa će se umiranja opet podvostručiti. Sociološki se ova biološka zakonitost u društvu objašnjava na isti način, samo što se uzimaju u obzir uzroci umiranja socijalne naravi. Naime, vjerojatnost da će osoba stara 46 godina umrijeti prije neke druge osobe stare 38 godina veća je zato što je deset godina dulja socijalna istrošenost prve osobe.⁴ Dakle, "neizbježnost približavanja smrti" veoma je dobar mjerni instrument za biologe jer im omogućuje da uspoređuju stope starenja različitih vrsta. Manje životinje, budući da žive kraće, imaju također proporcionalno različitu "neizbježnost približavanja smrti" od većih životinja s duljim životnim vijekom. Na primjer, "neizbježnost približavanja smrti" za miša udvostručuje se svakih osamdeset dana, a za mušice svakih osam dana (Gosden, 1996:57). Može se očekivati da ljudska bića imaju najpodesniju "neizbježnost približavanja smrti", iako Caleb Finch i kolege sa Sveučilišta Los Angeles uočava da su na primjer majmuni i slijepi miševi, premda žive kraće, sretniji od ostalih vrsta jer imaju istu stopu "neizbježnosti približavanja smrti" kao ljudska bića (Finch, 1990). Ovo nam govori da nije dobro oslanjati se samo na duljinu življenja prilikom mjerenja stopa starenja jer je očigledno maksimalni životni vijek ograničen procesom starenja. Vjerojatno

⁴ Pod socijalnu istrošenost može se podvesti sve ono što nazivamo borbom za preživljavanje, od zaposlenja do izgradnje dobrog i prosperitetnog života.

valja uzeti u obzir i rizik preživljavanja i mogućnost ljudske intervencije u prirodne uvjete da bi se balansirali različiti faktori koji određuju smrtnost. No bez obzira na sva ograničenja svim živim bićima na kugli zemaljskoj nedvojbeno je zajedničko to da im život postaje više rizičan s protokom vremena življenja.

Žensko-muško starenje

Žensko-muško starenje i različit odnos žena i muškaraca prema životu, starenju i prema sebi samima u starosti postaje vodećom temom kulturoloških studija, te postupno prodire u glavne tokove sociološke misli. Obje znanosti koriste rezultate feminističke teorije i različitih socioloških koncepata interakcije i strukturalno-spolnog razvitka te razvitka i promjene društvenih uloga među spolovima. Spolno starenje, posebno starenje žena i starost žena karakteristično je po mnogobrojnim socijalnim, političkim, ekonomskim i psihološkim posljedicama za društvo i društveni razvitak. Teme koje obuhvaćaju socijalni fenomen starenja jesu imidži starenja, iskustvo identiteta u starosti, percepcija zdravlja, bolesti i smrti, stil življenja i siromaštvo, intimnost i seksualnost u starosti. Kad se sociologija starenja i starosti osvrće na žensko i muško starenje, opaža se da je proučavanje starenja muškaraca veoma zanemareno. Ipak, dvije su sociološke studije nedavno temeljitije pristupile temi starenja muškarca. Blake-more i Boneham (1994) u analizi crnačkog i azijskog starog stanovništva, te MacAn Ghail (1996) u sociološkoj analizi razumijevanja maskuliniteta, dužnu pažnju posvećuju starenju muškarca, a Fennell, Phillipson i Evert (1988) u prvoj ozbiljnijoj sociološkoj studiji o temi starenja govore odvojeno o starenju muškarca. Sve ovo naravno nije ni približno dovoljno da bi se kompleksan proces starenja muškarca shvatio. Čitav je spektar socioloških učenja o starenju koji ne uzimaju u obzir starenje muškarca. Na primjer, koncept faza u protoku života, socijalne aktivnosti, individualizam, koncept ekonomske moći i gubljenje zaposlenja u kapitalizmu.

Socijalna politika brige za stare ljude gotovo je potpuno utemeljena u konceptu različitih socijalnih uloga za žene i muškarce, pa je implicitna pretpostavka da će socijalna skrb za stare ljude biti u nadležnosti žena u obitelji ili šire u društvenoj zajednici. Walker će konstatirati: "...implicitna pretpostavka politike koja promovira brigu zajednice jest da će tu brigu osigurati u sklopu obitelji žene... U ovom kontekstu stoga, zajednica i obitelj često su eufemizam za žene" (1981:550). U sklopu koncepta stereotipa socijalnih uloga za žene i muškarce Arber i Gilbert također će zaključiti: "Muškarci koji se brinu za stare ljude nisu bili uočeni od istraživača, njihovo iskustvo bilo je zanemareno ili osporavano zato što je njihov neplaćeni kućni posao u suprotnosti sa spolnim normama" (1989:72).

Ova vrsta razmišljanja proizlazi iz činjenice da je zapravo žena osnovna premisa feminističke teorije, pa stoga i teorijski snažne feminističke orijentacije u sociologiji rodosti (Caplan, 1987.). Isključujući muškarca iz svojih rasprava, feminizam reproducira stereotip promišljanja, samo sa zamjenjenim ulogama žena i muškaraca. No, valja naglasiti da ni feministička teorijska orijentacija nije jedinstvena u pretpostavkama i zaključcima. Revolucionarni feminizam,⁵ na primjer, teorijski se znatno razlikuje od "novog feminizma"⁶ (Hooks, 1994)

⁵ Revolucionarni feminizam uglavnom koncentrira teorijsku raspravu oko tema patrijarhalnog nasilja, eksploatacije i socijalne ugroženosti žena. Zahtijeva promjenu u seksualnim odnosima tako da žene jednako imaju pravo na seksualni užitak kao i muškarci. U ovom smislu prihvaća muškarce koji su u stanju da promijene i razviju subjekt-subjekt društveni odnos sa ženama (Vidi Hook, 1994. *Outlaw Culture, Resisting Representations*, New York, London: Routledge).

⁶ "Novi feminizam" nastao je kao proizvod koji veoma efektivno suprotstavlja žene jednu drugoj u natjecanju oko toga koji je feminizam plodonosniji. Veliki broj feminističkih mislitelja i aktivistkinja suprotstavlja se eksploatorskoj, hedonističkoj potrošnji, to jest kupovini feminizma kao robe te potom njezinoj prodaji s mnogo otrovnih elemenata (malo otrovnog patrijarhalnog razmišljanja utkanog malo ovdje malo tamo) protiv čega smo nemoćni boriti se (Hook, 1994:74).

premda oba favoriziraju ženu nad muškarcem. Žene su većinom i nositeljice feminističke socijalne aktivnosti (Codorow, 1989) i to je rezultiralo u gotovo potpunom isključenju muškarca iz teorijskih razmišljanja i društvene prakse. Muškarac je upotrijebljen kao antiteza svemu što je u praksi nepoželjno da bi se izgradila nova teorijska paradigma. Jedna od vodećih američkih feministkinja revolucionarnog feminizma, Hooks, izrazit će to riječima: "Iako imamo mnogo moćnih zastupnica koje se zalažu za kritičnu svijest kad predaju feminističku misao i praksu, izgubile smo organiziranu platformu s koje bismo mogle preporučiti revolucionarni dnevni red. Najorganiziraniji dio feminističkog pokreta jest reformističko-konzervativna, liberalna struja. Od nastanka suvremenog feminističkog pokreta ova struja zalagala se za jednak odnos u javnoj sferi, prvenstveno na tržištu rada. I kao što smo ja i druge progresivne spisateljice pisale, izmijenjena nacionalna i globalna ekonomija kreirala je mogućnost u sklopu koje je bilo u klasnom i rasnom interesu privilegiranih bijelih muškaraca da prihvate promjenu odnosa spolnih uloga u javnoj sferi. Dakle, ekonomska promjena bila je isto toliko faktor u kreiranju kulturne klime za izmjenu spolnih uloga kao i feministički pokret. Sada, kad je ta promjena relativno uspjela, prestala je postojati potreba za propagiranjem uključena žena u radnu snagu u društvu - to je sada postala norma. Također, sada kad je očigledno da to uključuje u radnu snagu u društvu neće uzrokovati nestanak ili izmjenu patrijarhalne moći bijelog muškarca, težište feminističke borbe pomiče se prema pitanjima moći i kontrole između muškaraca i žena u području odnosa u domaćinstvu" (1994:87).

Kada gerontolozi različitih teorijskih orijentacija, pored feminističke, vežu starenje za rodnost, rezultat je zanemareno proučavanje starenja muškarca. Žene brojčano prevladavaju u starosnoj grupi od šezdesetipet i više godina. Stare žene teorijski su mnogo zanimljivije, zbog toga što usprkos siromaštvu preživljavaju, ili zbog novoosvojenih uloga brige za potomstvo ili za vršnjake, ili pak zbog toga što su vitalnije i dulje žive nego muškarci. Stoga je malo pažnje poklonjeno temama koje bi bile od posebnog interesa za stare muškarce, kao što su na primjer, daljnje starenje, intergeneracijski odnosi, invalidnost, bolesti, briga za starce, smrt.

Starenje muškaraca

Kad je riječ o starenju i starim muškarcima, mogli bismo prihvatiti Hearnovu tezu (1995) o tri tipa predodžbi o muškarcu: historijska konstrukcija kategorije starca, biografski i autobiografski pojam starca i reprezentacija starca u masovnim medijima. Tipovi su isprepleteni historijski, biografski i reprezentacijom medija i zajedno daju opću sliku muškarca. Starost muškarca povijesno promatrano bila je i ostala glavna determinanta socijalne moći muškaraca (Brittan, 1989); često je artikulirana i kao njegova premoć nad potomcima i ovisnicima. Industrijalizacijom se ova predodžba mijenja tako što će se radna moć transformirati od općeg vlasništva k vlasništvu radnih potencijala tijela na tržištu. Posljedica će biti da će sada stariji muškarci postati i socijalno a ne samo fizički slabiji. Produžetak životnog vijeka ovu će promjenu učiniti drastičnom. Institucionaliziranje procesa opadanja muškarčeve socijalne moći, što god da to znači, utemeljit će se u sustavu umirovljenja bez obzira na stvarne fizičke i umne sposobnosti ostarjelih muškaraca na tržištu.

Hearn je u pravu kad tvrdi da u sklopu koncepta "životnog toka", maskulinitet poprima sasvim različite odrednice od stereotipnih, očekivanih odrednica. Socijalne varijacije maskuliniteta ili opadanje socijalne moći muškaraca sa starošću su jednako konstruirane kao i ženske socijalno podređene spolne uloge u društvu (Hearn i Collinson, 1994). Tehnološki razvitak mijenja bit starenja za muškarce tako što institucionalizira njihove fizičke i umne sposobnosti (državna, starosna mirovina kao i radna mirovina), te proizvodi veliku grupu starih muškaraca koji se nalaze u novoj životnoj situaciji koju treba osmisliti. Žene su u različitom socijalnom položaju jer mirovinski sustav privilegira muškarca, jer su žene mnogo manje prisutne na tržištu rada te potom u mirovinskoj shemi. Mirovinska shema dalje se komplicira uvode-

njem "ranijeg umirovljenja", "povratkom uplaćenog novca za mirovinu", "umirovljenjem s pedeset godina" i slično.

Muškarčeva tradicionalna uloga izvan tržišta rada također se mijenja. Moderan muškarac umirovljenjem se sve više angažira u nekada isključivo "ženskim poslovima", kao što su kuhanje, skrb, te u poslovima od društvenog interesa, kao što su dobrovoljne aktivnosti. Predodžbe o starcima sve se više odvajaju od predodžbi o drugim generacijama općom socijalnom i geografskom segregacijom te modernizacijom smrti. Stariji muškarci socijalno se konstituiraju u grupu "ranoumirućih" te u domaćinstvima postaju slabija strana obiteljskog odnosa. Potrošačka kultura potencira starost muškarca fragmentirajući je u zrelo doba putem formalnih organizacijskih statusa i patrijarhalne društvene moći, u mladosti pripisujući joj snagu, mlado i vitalno tijelo i seksualne sposobnosti. Za starce ostaje moć koju sklopom društvenih okolnosti prenose iz zrele dobi u starost, a koja potom izražava tu moć, snagu, čak i kad ta moć nestaje iz muškarčeva života. Odnos je paradoksalan. U istom procesu muškarac koji stari nosi i negativnu i pozitivnu karakteristiku socijalne moći jer je još uvijek u nekim društvima prisutna "paternalistička veza moći i starosti" (Wada, 1995:48).

S druge strane, izmijenjene okolnosti na tržištu rada, posebno u razvijenim zapadnim društvima, potpuno zanemaruju starost kao moć. Moderno doba prekida i mijenja nekada snažne intergeneracijske patrijarhalne spona u obitelji, što će rezultirati u pomicanju starog muškarca iz središnje uloge hranitelja heteroseksualne obitelji u najvjerojatnije drugorazrednu ulogu pasivnog promatrača, često ovisnika, najbližeg smrti i često u homoseksualnoj zajednici ili izvan obiteljskog miljea. Nastupa doba starosne diskriminacije muškaraca.

Jedan od vjerojatno najsnažnijih medija u sklopu kojega se spolno starosna diskriminacija za muškarce drastično iskazuje i uvijek nanovo reproducira jest imidž tijela i muškarčeve snage. Akademске studije veoma pažljivo elaboriraju, kao što smo vidjeli na prethodnim stranicama, izmijenjenu socijalnu ulogu starih muškaraca, životne faze i krize kroz koje prolaze te osvajanje i osmišljavanje novih socijalnih uloga. Međutim, često se one spotiču o različite koncepte i predodžbe koje stari muškarci imaju o sebi. Na primjer interes za seksualnost starih muškaraca, i heteroseksualaca i homoseksualaca, dobiva novi teorijski podstrek. Tijelo muškarca sve je češće u postmodernoj teorijskoj misli nezaobilazna tema preispitivanja naših čvrsto utemeljenih predodžbi o njemu.

Medikalizacija muškarčeva života nije manje društveno prisutna niti opravdana nego li ženskoga, te se najbolje izražava temama koje se odnose na fizičko i emocionalno starenje muškarčeva tijela. David Jackson (1990) na primjer, u autobiografiji koju piše u ranim pedesetima, veoma plastično izražava bojazan i alternativnu mogućnost u pogledu vlastitog starenja i starenja muškarca, a koje je prema njemu zapravo također pitanje muškarčeva identiteta. Nakon operacije srca, provociran fizičkim i emocionalnim stresom, Jackson piše: "Slabljenje mog organizma potaklo me je da se kritički osvrnem na tradicionalni odnos mog tijela i identiteta muškarca... Opadanje fizičke snage zastrašujuće je iskustvo za mnoge muškarce jer to znači povezivanje muškarčeva tijela sa slabošću, ovisnošću, pasivnošću - navodno sve 'ženske' karakteristike protiv kojih se muškarci čitav život bore... slabljenje mi je pomoglo da razriješim konflikt između želje da se oslobodim tradicionalne moći (muškarca) i želje da ne izgubim obraz. Omogućilo je meni i mojoj partnerici sigurno mjesto gdje se oboje možemo vratiti k privremeno pouzdanim identitetima, a da se pri tome ne odrekemo borbe za promjenu nejednakosti između muškaraca i žena... Također mi je pomoglo da s više sigurnosti investiram u svoje drugo ja. Službeno ja sada mogu okrenuti leđa patrijarhalnom pritisku i posvetiti se različitoj kolaboraciji za izmjenu predodžbe o muškarcu na obje razine, osobnoj i društvenoj. Postavio sam sebi vlastitu granicu fizičke moći i počeo sam se mijenjati kako se tempo mog života mijenja: teško je, mora se priznati, no ja se sada krećem u novom pravcu." (1990:68-9)

Starenje žene

Za razliku od muškog starenja, žensko se starenje uglavnom veže za njezinu spolnost. Ženska reproduktivna uloga neodvojivo je vezana za pojam tijela; stoga je uglavnom osmišljena dominantnom definicijom o njezinoj društvenoj korisnosti u mladosti i dodijeljena je ženama bez društvenog pregovaranja s njima o toj njihovoj ulozi. Modernost međutim, napose u zapadnim društvima, povećava - kako to ističu de Beauvoir, Sontag, Woodward - diskrepanciju između ženskog osobnog osjećaja kontinuiteta u samopouzdanju i sigurnosti dok stari (uključujući i želju za reprodukcijom) i dramatičnog diskontinuiteta koji se očituje u njezinom starom tijelu, viđenom očima ostalih u društvu.⁷

Isprepletena spolna i starosna diskriminacija mnogo je pogubnija za žene nego za muškarce. Starosna diskriminacija (ageism) i stereotipna seksualna uloga žene (sexism) u kombinaciji s idejom o negativnoj ulozi sredovječne i stare žene obično su porazni za njezin društveni život, napose ako se ona suprotstavlja cjelokupnoj kulturnoj shemi (Rosenthal, 1992). Feministička teorija i metodologija, koja je bila najpoznatija da se sučeli s tim problemom, potpuno je, kako to tvrdi Rosenthal, u tome zakazala. Feministkinje zasada nisu uspjele u raskrinkavanju ženskog stereotipa starosti.

Stara žena ne postoji niti u tradicionalnoj psihoanalizi niti pak u feminističkoj kritici Frojdova učenja. Frojd ima problema kako da situira staru ženu u sklop svoje analize stoga što on ne pravi razliku između rodnosti i spolnosti. Za njega je rodnost jednaka spolnosti. Žena koja završi s rađanjem, hranjenjem i podizanjem djeteta prema njemu je stara žena, seksualno disfunkcionalna. Budući da žena gubi s godinama socijalno važnu seksualnost (feminitet) i ostaje samo s rodnim karakteristikama, klasična je psihoanaliza ne uključuje u predmet rasprave (Woodward, 1995:87). Frojdovski govoreći djevojčica prije nego prođe kroz fazu Edipova kompleksa produkt je pretpovijesti, i analogno, žena koja prođe kroz klimaks, postat će postpovijesno biće. Žena je socijalno priznata samo dok funkcionira između ova dva razdoblja.

Frojda će u svojim raspravama slijediti i potvrditi i feministička misao, kako izborom tema tako i metodološki. Vitalna istraživanja o mladim ženama i njihovim problemima, kao što su, na primjer, reproduktivni problemi, ženska seksualnost, dječja skrb, nasilje nad ženom, jednake mogućnosti za obrazovanje, zaposlenje i drugo, sedamdesetih godina razvijaju se posebice u Sjedinjenim Državama Amerike. Međutim, premda jednako značajni, problemi zrelih i starih žena, ne postaju predmetom glavnog toka feminističkog istraživanja. U Sjedinjenim Državama Amerike nešto najnezgodnije što se može dogoditi starijoj ženi jest da postane baka. Pojam baka izjednačen je s pojmom stara žena. On postaje veoma snažan spolni stereotip koji se potom reflektira u proizvođenju snažnog starosnog stereotipa. Ovomu je također, značajno pridonijela socijalno-ekonomska konkurencija između majke-kćeri i majke-bake. Marianne Hirsch (1989) naziva ovaj fenomen "matrofobija", i on će se povratno reflektirati na razini feminističke teorije u tematskoj konkurenciji između različitih generacija žena intelektualki. Na primjer, Alice Jardine (1989) njihov će odnos, proučavajući dvije grupe feministkinja nakon 1968. na američkim sveučilištima tumačiti kao edipovski kompleks, koji je nastao kao rezultat borbe između majke i kćeri u okviru patrijarhalnih struktura obrazovnih institucija. Feministkinje potpuno previdaju činjenicu da je u društvima koja stare, a njih je svakim danom sve više, veoma važno pripremiti se za razdoblje zrelosti i starosti, jer je to

⁷ Prema mišljenju nekih teoretičara staro lice samo je maska iza koje se krije bogata ličnost, zamagljena tom maskom, prije nego da ta maska odražava prema drugima jedino stvarno stanje ličnosti u kojem se u danom trenutku ta ličnost nalazi. A taj trenutak u kojem se ličnost nalazi uvijek je socijalno konstruiran i unaprijed dat. "Imidži s kojima se borimo nemaju stalan oblik i značenje, mijenjaju se protokom vremena i moguće ih je u sklopu određenih granica manipulirati i modificirati" (Featherstone i Hepworth, 1989:261).

jednako važan dio života svakog pojedinca, napose u kvalitativno izmijenjenim okolnostima na kraju milenija. Sve ovo rezultira metodološkim problemima feminizma kad se bavi temama rodnosti i starosti.

Kathleen Woodward (1995) stoga s pravom inzistira na metodološkoj strani promišljanja problema. U borbi za društveno priznanje moraju prema njoj biti tri generacije, majka, kći i baka. Ona bazira svoj zahtijev na argumentaciji Nancy Chodorow (1989) da se različite društvene situacije, u kojima se žene nalaze, mogu tumačiti kako strukturalno putem klasne analize, tako i povijesno, kulturno i generacijski. Stoga je od velike važnosti za cjelovitu feminističku interpretaciju ženskog pitanja uključiti stare žene kao trećega u psihoanalitičku igru. Ako se feminitet kulturno i generacijski iskazuje putem seksualnosti i majčinstva, a biti ženom u smislu roda putem intelekta, onda se stara žena može uvijek zamisliti kao intelektualni radnik, pisac, učitelj, "a njezin se rad reflektira u spektru mnogih generacija a ne samo u generaciji kojoj ona pripada" (Woodward, 1995:91).

Negativan starosno-spolni stereotip za ženu jezično je najčešće izražen atributima "neproduktivna, ovisna, slaba, staromodna, ružna, senilna, usamljena, beskorisna, izborana, spora, dosadna". Pozitivna je nagrada za ženu, a muzika u muškim ušima. Na primjer, oboje su zadovoljni kad čuju da je ona "dobra mama", "perfektna mama", "korisna baka", "zrela žena s iskustvom" i tome slično. Istraživanje ovih i sličnih stereotipa vjerojatno će dovesti u pitanje ne samo spolni nego i starosni stereotip, posebno socijalno konstruirani stereotip stare žene i na taj način možda potvrditi da to čega se žene plaše u svojem vlastitom starenju, uopće nije primjereno starosti (Rosenthal, 1992:6).

Ženska starost prvi put u povijesti postaje vidljiva i naglašena u 17. stoljeću (Cole, 1992). U kasnoj srednjovjekovnoj doktrini "faza života" pojavljuje se novi imidž idealnog ženskog ciklusa života. Naravno, imidž se rodio kao odraz muškog opažanja važnosti ženske uloge u promoviranju njegove građanske kulture. Tijelo i njegovanje ljepote tijela postat će ženska sveta dužnost. Budući da civilizacijski proces razvitka aristokratskog i buržoaskog društva ovisi jednako o ženi i muškarcu, žena će u tom procesu dobiti veoma važnu ulogu. Ona će biti odgovorna za ljepotu, čistoću i sve aspekte higijene tijela, kuće i društva.

Ljepota i higijena tijela prevladava nad ostalim elementima civilizacijskog procesa dvadesetog stoljeća. Potrošačka kultura modernosti, proizvedena i njegovana u sredstvima informiranja, reklamnoj industriji te sustavu javnog prijevoza, često upotrebljava žensko tijelo, i u pozitivnom i u negativnom kontekstu, da bi se lakše realizirala i još važnije - opstala. U upotrebi ženskoga tijela, s pozitivnim ili negativnim predznakom, direktno ili indirektno, potrošačka kultura otkriva pozitivan ili negativan odnos prema starenju i starosti. Svakodnevno se mladi ljudi, mlade žene posebno, upozoravaju da vitalnost, zdravlje i ljepotu treba održavati i njegovati raznoraznim sredstvima (upotreba vitaminskih preparata, ne pušenje, ne pijenje alkohola) i na raznorazne načine (dijeta, kondicijske vježbe, vježbe za ljepotu tijela, aerobik) da bi se izbjegla bijeda i jad ostarjelosti. Za stare ljude koji su očuvali zdravlje, vitalnost, energiju, i stoga fizičku ljepotu, potrošačka kultura puna je hvala i lijepih riječi. Granica ostarjelosti i preuranjene starosti ne postoji, no na tržištu je konstruirana fleksibilno prema zahtjevima potrošačke kulture. Također, na tržištu je volji raznoraznih agenata i proizvođača zdravlja i ljepote prepušteno da je prikazuju javnosti. Dok je Izabela Roselini u četrdesetim otpuštena kao model za reklamu kozmetičkih preparata čuvene kozmetičke firme "Max Factor" jer je navodno sa četrdeset godina stara da obavlja taj posao, jedna druga ljepotica u američkoj kozmetičkoj korporaciji "Arthistry" od svoje dvadesete godine bila je njegovana i pripremana kao vrhunski model da bi u četrdesetim što bolje prodavala proizvode firme kojoj pripada. Oba modela lijepe su žene i fizički se ne razlikuju mnogo. Njihova starost i izgled jesu socijalne konstrukcije politički različito opredijeljenih kozmetičkih giganta u odnosu na to koliki im profit starost može osigurati. "Max Factor" očigledno ima staromodan, konvencionalan odnos, a "Arthistry" ima moderan potrošački odnos prema staro-

sti. "Max Factor" odbacuje "stare" modele (negativna diskriminacija) utvrđujući starosnu granicu oko četrdesete godine, a "Arthistry" upotrebljava "stare" modele iste starosne granice (pozitivna diskriminacija), proročki ulažući u tržište kojemu vrijeme tek dolazi.

Sociolozi, biolozi, gerontolozi, antropolozi, medicinari i drugi govore o različitosti žensko-mušskog starenja. Biolozi govore radije o sličnosti nego različitosti spolnog starenja. Društveni znanstvenici teoretiziraju o vrijednosti starosti na tržištu s obzirom na spolnu identifikaciju, a biolozi vrednuju proces starenja ljudskog roda kao univerzalnu pojavu bez obzira na spolne specifičnosti. Biolozi stoga zadiru u bit problema, a društvene se znanosti više orijentiraju prema učincima i posljedicama ljudskog starenja za društvo. Budući da feminizam ima teorijski odlučujuću ulogu u suvremenim raspravama o žensko-muškom starenju, trebao bi poraditi na metodologiji istraživanja starenja, bez podvojenosti na muško-žensku percepciju starenja. Svim tim znanostima nedostaje teorijska orijentacija k prožimanju spoznaja o starenju, k širenju teorijske osnove za raspravu o samom procesu i orijentacija k izgrađivanju opće metodologije. Stereotipi o različitom starenju žena i muškaraca ne mogu biti prevladani sve dok ne bude prevladan stereotip samog procesa starenja. Duboko strukturirana društvena svijest o osnovama našeg življenja podijeljena je tako da se reflektira i na razini individualne svijesti u osnovnoj podjeli na tradicionalno muško-ženski odnos i način mišljenja. Nadilaženje podvojenosti za feminizam je s pravom značio da se i druga strana, znači žena, mora staviti u središte našeg promišljanja ako se želi napraviti pomak u poboljšanju društvenog odnosa. Starenje je podjednako važno za sve nas i nemoguće je taj "enigmatski" proces razumjeti dok se ne počne promišljati na razini roda kao takvog, a ne samo na razini spolova. Starenje bi kao rezultat socijalne konstrukcije trebalo dekonstruirati te ponovo osmisлити na razini univerzalnih vrijednosti ljudskog roda. Sociologija starenja u toj bi zadaći mogla odigrati odlučujuću ulogu.

LITERATURA

- Arber, S. i Gilbert, G. N. (1989) Transitions on caring: Gender, life course and the care of the elderly, u B. Bytheway, T. Keil, P. Allatt and A. Bryman (ur.) **Becoming and Being Old: Sociological Approaches to Later Life**. London: Sage.
- Arber, S. i Ginn, J. (1991) The invisibility of age: Gender and class in later life. **Sociological Review**, 39(2):260-91.
- Arber, S. i Evandrou, M. (ur.) (1993) **Ageing, Independence and the Life Course**. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Arber, S. i Ginn, J. (1995) **Connecting Gender and Ageing. A Sociological Approach**. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Bernard, M. i Meade, K. (ur.) (1993) **Women Come of Age**. London, Melbourne, Auckland: Edward Arnold.
- Blakemore, K. i Boneham, M. (1994) **Age, Race and Ethnicity: A Comparative Approach**. Milton Keynes: Open University Press.
- Bond, J., Coleman, P. i Peace, S. (ur.) (1993) **Ageing in Society**. London: Sage.
- Brittan, A. (1989) **Masculinity and Power**. New York: Blackwell.
- Bytheway, B. (1995) **Ageism**. Buckingham: Open University Press.
- Caplan, P. (ur.) (1987) **The Cultural Construction of Sexuality**. London, New York: Routledge.
- Chodorow, N. (1989) Seventies questions for thirties women: gender and generation in a study of early women psychoanalysts, u N. Chodorow (ur), **Feminism and Psychoanalytic Theory**. New Haven: Yale University Press.
- Cole, T. (1992) **The Journey of Life. A Cultural History of Aging in America**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comfort, A. (1979) **The Biology of Senescence**. 3rd izd. Edinburgh: Churchill Livingstone.

- Eurostat, 1995 **Demographic Statistics**. Luxembourg (European Council).
- Featherstone, M. i Hepworth, M. (1995) Images of Positive Aging A Case Study of Retirement Choice Magazine, u M. Featherstone i A. Wernick (ur.) **Images of Aging**. London, New York: Routledge.
- Fennell, G., Phillipson, C. i Evers, H. (1988) **The Sociology of Old Age**. Milton Keynes: Open University Press.
- Finch, C. E. (1990) **Longevity, Senescence and the Genome**. Chicago: University of Chicago Press.
- Gosden, R. (1996) **Cheating Time. Science, Sex and Ageing**. London: Macmillan.
- Hearn, J. i Collinson, D. L. (1994) Theorizing unities and differences between men and between masculinities, u H. Brod i M. Kaufman (ur.) **Theorizing Masculinities**. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hearn, J. (1995) Imaging the aging of men, u M. Featherstone i A. Wernick (ur.) **Images of Aging**. London, New York: Routledge.
- Hirsch, M. (1989) **The Mother Daughter Plot: Narrative, Psychoanalysis, Feminism**. Bloomington: Indiana University Press.
- Hockey, J. i James, A. (1993) **Growing Up and Growing Old: Ageing Dependency and the Life Course**. London: Sage.
- Hooks, B. (1994) **Outlaw Culture. Resisting Representations**. New York, London: Routledge.
- Ilich, I. (1983) **Gender**. London, New York: Open Forum - Marion Boyars.
- Jackson, D. (1990) **Unmasking Masculinity: A Critical Autobiography**. London, Boston: Unwin Hyman.
- Jardine, A. (1989) Notes for analysis, u T. Brennan (ur.) **Between Feminism and Psychoanalysis**. London: Routledge.
- Johnson, J. i Slater, R. (ur.) (1993) **Ageing and Later Life**. London, Thousand Oaks, New York, Delhi: The Open University i Sage Publications.
- Laslett, P. (1993) The third age, the fourth age and the future. **Ageing and Society** 14(3): 436-48.
- Levy, J. (1988) Intersections of gender and ageing. **Sociological Quarterly** 29(4): 479-86.
- MacAn Ghail, M. (ur.) (1996) **Understanding Masculinities**. Buckingham Philadelphia: Open University Press.
- Midwinter, E. (1991) **The British Gas Report on Attitudes of Ageing**. London: British Gas.
- Moody, H. (1994) **Ageing: Concepts and Controversies**. Thousand Oaks, London, New Delhi: Pine Forge Press.
- Oakley, A. (1985) **Sex, Gender and Society**. London: Gower.
- Reinharz, S. (1989) Feminism and antiageism: Emergent connections, u A. Herzog, K. Holden i M. Seltzer (ur.) **Health and Economic Status of Older Women**. New York: Baywood.
- Rosenthal, E. (ur.) (1992) **Women, Ageing and Ageism**. New York, London: The Haworth Press.
- Thompson, P. i Abendstern, M. (1991) **I dont feel old**. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Walker, A. (1981) Community care and the elderly in Great Britain: theory and practice. **International Journal of Health Services**. 11(4): 541-57.
- Walker, A. i Malby, T. (1997) **Ageing Europe**. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Woodward, K. (1995) Tribute to the Older Women: Psychoanalysis, Feminism and Ageism, u M. Featherstone i A. Wernick (ur.) **Images of Aging**. London, New York: Routledge.

AGE AND AGEING OF HUMAN RACE

ŽELJKA MUDROVČIĆ

The University of Exeter

The paper deals with the difficulties of theorising age and ageing in the contemporary world. One of the most important of these difficulties concerns the "enigma" of gender ageing. The author's aim is to emphasise the drawbacks in theory for future development of adequate perspective on age and ageing. The point is that the "enigma" is constructed much the same way as it is historically constructed natural-female, and rational-male dichotomy. Methodological framework proposed in the paper is defined by feminist and cultural studies with the strong emphases on the significant distance between natural and social sciences. It is argued that biological base of age and ageing, which concerns all known species and theoretically channelled as age and ageing of sexes, is not sufficient condition for resolving the "enigma". Even less so is gender division in theory which reflects itself very often in reductionist social thought. The author's suggestion is that in order to move out of this complex stalemate, social scientists should invest into building up the contemporary sociology of age and ageing. Feminist and culturalist methods implied should also enable social science to overcome the limits in thinking the "enigma" of gender indicated ageing.